

Представата за знанието в поучителната литература на Древен Египет

Емил Бузов

Ориенталия 2 (2008), 55-61

Общоприета е представата, че древните жители на нилската долина са посвещавали живота си в мисълта за след смъртното си съществуване, а гаранцията за пребиваването им в отвъдното се е градила на наличието на гробница. От множество текстове създадени през отделните периоди на древноегипетската история обаче се вижда, че техният стремеж към безсмъртие се основава не само на съграждането на “дом на вечността”, а също така и на придобиването и натрупването на знание за човека, неговите отговорности спрямо боговете и останалите хора, и изучаване на божествения принцип (*маат*), по който се ръководи света.

В началото на “Поучението на Птаххотеп” създадено във времето на Старото царство¹ се казва: *nn msy s3w* “Няма роден мъдрец”². Подобни примери срещаме и другаде *iw s3.f m nḥn n s3rt.f* “Синът му е още дете, без да разбира.”³; *šps m nḥn n s3t3.f* “Благороден в детството без да разбира”⁴. Тези примери показват, че в представите на древните египтяни човек се ражда незнаещ и трябва да се обучава за да придобие знание.

Извън тази рамка остава единствено египетският цар. Поради своята божествена природа той знае всичко още преди да се е родил. В “Поучението за Мерикаре” за владетеля се казва: *s33.f m pr.f nw ht* “Мъдър е той (още) от излизането му от утробата”⁵. Търсенето и придобиването на знание и познание за мястото на човека в сътворения свят и изобщо за механизма, по

¹ Всички копия на произведението се датират от времето на Средното царство. Въпреки това, авторът на текста е живял в края на V египетска династия (Старото царство) и няма основание да се съмняваме в неговото авторство. Вероятно поучението първоначално е предавано само в устна форма и едва в края на Първия преходен период е записано на папирус и частично редактирано.

² Pt. 41 = Z. Zaba. *Les Maximes des Ptahhotep*. Prague 1956, 19

³ Adm. 16, 1 = A. H. Gardiner. *The Admonitions of an Egyptian Sage from a hieratic papyrus in Leiden*. Leipzig. 1909, 93-94

⁴ Urk. IV. 1182, 17

⁵ Merikare 115-6 = W. Helck. *Die Lehre für König Merikare*. Wiesbaden. 1977.; cp. Sin. 69; Urk. IV. 811, 15-17.

който се ръководи този свят се явяват основната цел на т.нар. “поучителна” или “дидактична литература”. Достатъчно е да проследим началото на няколко такива текста за да се уверим в това:

m sb3 ḥmw r rḥ

r tp-ḥsb n mdt nfr.t

m 3ḥt n sdm.t(y).fy

m wgg̃t n nty r th.t(y) st

*“Слова...в качеството на поучение на незнаеция
за да знае образа на прекрасната реч,
полезна за този, който ще я чуе,
и безполезна за този, който ще я престъпи”⁶.*

ḥ3t-ᶜ m sb3jt ir.t.n.f ḥr msw.f

dd.i wr.t di.i sdm.tn di.i rḥ.tn

sh̃r n nḥḥ sšrw ᶜnḥ m3ᶜw

sbj.t ᶜḥᶜw m ḥtp

*“Начало на поучението направено от него за децата му.
Имам нещо важно да кажа,
давам ви да чуете,
давам ви да знаете,
планове на вечността,
действията на живота както трябва да бъдат,
преминаването на живота в мир”⁷.*

Подобна идея срещаме и в много по-късното “Поучение на Аменемопе”, датирано от втората половина на Новото царство:

ptr n.k t3y 30 ḥ(w)t

st sd3y ḥr st sb3y

st n ḥ3ty n šfd nb

st di.t rḥ p3 ḥm

⁶ Pt. 47-50 = Z. Žaba. Les Maximes des Ptahhotep. Prague 1956, 19-20

⁷ Лоялистично поучение, Stela Cairo 20538 = Les. 68. 14-15

ir ššiw st m-b3h p3 hm

hr ir.f twr hr r3.sn

imh tw n imw imy st m ib.k

“Виждези тридесет глави,

те забавляват, те учат,

те са нечело на всички писания,

те са, които правят знаещ незнаещия.

Ако се четат пред незнаещия ще се очисти той чрез тях.

Пълни се с тях, дай ги в сърцето си”⁸.

С други думи, човек се ражда незнаещ, благодарение на изучаването на текстовете той придобива знание. Древните египтяни често изтъкват ученето за най-доброто, което човек може да направи за себе си. Прекарването на деня в писане и нощта в четене се смятат за по-приятни от всяко друго занимание и удоволствие⁹. Въпросът е какво представлява това знание, което превръщане детето в “знаещ човек”. От множество текстове разбираме, че то се свежда до изучаването на принципа *маат*. Това е правилното (според плановете на бога) протичане на събитията. Самото познаване на “космическият порядък” обаче се оказва недостатъчно. Човек трябва и да живее според него за да бъде наречен знаещ¹⁰:

s3.tw rh hr rht n.f

mšh3(?) ib.f ns.f

šk3 spty.fy iw.f hr dd

ir.ty.fy hr m33

šnh.wy.f(y) twt hr sdm 3ht n s3.f

irr m3št šw m grg

“Познат е знаещият човек заради знанието за него.

Равно е сърцето му с езика му.

Точни са устните му, докато говори.

⁸ Amenemope XXVII, 7-15 = E. A. W. Budge, Facsimiles of Egyptian Hieratic Papyri in the British Museum, Second Series. London 1923, 9-18 and 41-51, pls. 1-14.

⁹ BM EA 10684; BM EA 9994 = R. Parkinson, S. Guirke. Papyrus. London 1995, 50.

¹⁰ Ср. още с 85 гл. от Книга на Мъртвите = E. A. W. Budge, The Book of the Dead. The Papyrus of Ani, New York 1895, 173: *k3j.i m M3št šnh.i im.s* “Мисля аз според *маат*, живея аз чрез нея”.

очите му, докато гледа,
и ушите му са доволни от слушането на полезното за сина му.
Правещият Маат е празен от лъжа”¹¹.

Както виждаме от “Поучението на Аменемхе”, без знанието и придържането към *маат*, човек не може да очаква никаква сполука: *nn km n bw nfr n hm rh.f* “Няма полза доброто за някой, който не знае това което (трябва) да знае”¹². На човека, който е с “правилно сърцето” (*ḥz-ib*) и който живее по повелите на *маат* се гарантира както успех във всяка житейска ситуация, така и добро място в отвъдното: *ink sḥ ikr tp t3 wnn.i m 3h ikr m hrt-ntr* “Аз съм отличен сановник на земята и ще съществувам аз като отличен дух (*Ах*) в некропола”¹³.

Въпреки придобитите знания египетските мъдреци съветват своите ученици да продължават да търсят знанието, защото никой не е достигнал предела на своето умение и съвършенство:

m 3 ib.k hr rh.k
ndnd rk hnḥ hmw mi rh
n in.tw drw hmt
nn hmw pr 3hw.f
“Не бъди високомерен заради знанието си,
Съветвай се с незнаещия, както със знаещия,
(защото) не е достигнал никой границата на уменията
и няма майстор, който да е усвоил (изцяло) своите способности”¹⁴.

Интересно е да отбележим, че знанието може да бъде намерено както при знаещите така и при незнаещите. От една страна се препоръчва подражаването на знаещите: *snj r iwt.k tp-ḥwj.k ... mk mdt.sn mn(.w) m sš pg3 šd.k snj.k r rh hpr hmw m sb3jw* “Подражай на бащите си, твоите предци...Виж, думите им са крепки в писанията. Отвори (*gi*), чети (*gi*), подражай на знанието

¹¹ Pt. 526 - 532

¹² Amenemhe I, 11 = W. Helck, Der Text der Lehre Amenemhets I für seinen Sohn. Wiesbaden. 1969.

¹³ Metropolitan Museum No. 37.7.55, 10 = JEA 33,4

¹⁴ Pt. 52-56

(знаещият). Променя се вещият в поучаващ”¹⁵, от друга се насърчава и търсенето на съвети от незнаещите, както видяхме в предишния пример.

В тези текстове най-често употребяваната дума за знание е *rḥ*, от там и “знаещ човек” *rḥ*. Понятието се противопоставя на *ḥm* “незнаещ”. Наред с *rḥ* макар и по-рядко се употребяват още *si3* и *gm*. Изследвайки отделни примери ние можем да направим разграничение в употребата на тези понятия. *rḥ* като “зная, знание”, както видяхме може да се получи чрез изучаване на текстовете и да превърне човек в “знаещ”. Придобиването на такова знание е свързано преди всичко със слушане. Ето защо в поученията се обръща голямо внимание на слушането: *ir sdm.k nn dd.n.i n.k wnn šhr.k nb* “Ако слушаш ти това, което ти говорих, ще съществува всеки твой план”¹⁶; *3ḥ sdm n sdmw nfr sdm r ntt nb.t* “Ах (полезно) е слушането за слушащия и по-прекрасно е слушането от всяко нещо”¹⁷. Този който не слуша съветите на предците е наречен “незнаещ” или дори “глупак” (*wḥ3*). Той бързо допуска грешки и не може да постигне нищо. Представите му са объркани и е порицан от всички: *m3.f rḥ m ḥm 3ḥt m mnt irrt.f ḥbdt nb.t* “Вижда той знанието в незнание и полезното във вредно. Постоянно върши всичко омразно”¹⁸.

Думата *si3* от своя страна също има значение на “зная”, но по-скоро “разпознавам, възприемам”. *gm* е с основно значение “намирам”, но често се използва в значение на “разбирам, осъзнавам”, което е свързано преди всичко с прозрение, внезапно озарило човека знание за определено нещо¹⁹. Важно е да отбележим, че с такова значение думата се среща сравнително рядко в поучителната литература от времето на Старото и Средно царство за сметка на Новото царство и Късния период. Или ако трябва да обобщим изразеното с думите *gm* и *si3* състояние, то това е просветление, което не е в резултат от учене и натрупване на знания. Следователно то не може да се придобие целенасочено.

¹⁵ Merikare 35-36

¹⁶ Pt. 507-8

¹⁷ ibid. 540-1

¹⁸ ibid. 577-579

¹⁹ ср. Sh. S. 61-62 *gm.n.i ḥf3w pw* “Разбрах, това е змей”; Amenemhe II, 2-II, 3 *gm.n.i ḥw-nj-r-ḥr pw n mwnfw* “Разбрах това е битка на стражата”; Стела на Тутмос IV пред сфинкса = Urk. IV 1542, 14-15 *gm.n.f ḥmw n nṯr pn šps ḥr md.t m r3.f ds.f mi mdw it ḥr s3.f* “Откри (разбра) той облика на този благороден бог да говори със собствената си уста, както говори баща на сина си”.

Натрупването на знание (*rh*) и следването на *маат* имат и по-далечна цел тя е разбиране на “случващото се”, следване на божия промисъл и превръщане на човека в състояние Ах. Не случайно “Поучението за Мерикаре” завършва със следното изречение: *mk dd.n.i n.k bw 3h n ht.i* “*Виж, говорих ти това, което е Ах за плътта ми*”²⁰. Думата Ах обикновено се превежда като “полезен, ефикасен, действен” или това е “силата, способността на сърцето-съзнание да създава по свое желание нещата”²¹. Разбира се достигането на такова познание не се отдава на всеки, най-често за обикновения египтянин се казва: *n rh.n tw hpr.t s3.f dw3w* “*Не знае никой случващото се, за да разпознае той утрешния ден*”²². От друга страна някои мъдреци се хвалят със своите способности: *ink kb sw m h3h hr rh prw hmt ij.t* “*Аз съм спокоен, нуст от нетърпение, знаещ произлизащото, очакващ идващото.*”²³ Що се отнася до египетският царя, за него винаги се казва, че плановете му се случват, той знае и предопределя случващото се²⁴.

В заупокойната литература се изтъква, че някои става Ах когато владее познанието (*rh*), което е придобил над магията (*hk3*) и благодарение на изпълнението на ритуалите. Към това трябва да се прибави и благоволенieto на майсторите които са изработили гробницата²⁵. Що се отнася до поученията, то там е необходимо само първото условие, а именно да се владее познанието (*rh*) над текстовете. Тогава човекът помага на своята Ба да се чувства добре на земята: *in rh sm.(w) b3.f m smn.t nfr.f im.f tp t3* “*Именно знаещият, е който помага на своята Ба, чрез това което е устойчиво и хубава е тя в него върху земята*”²⁶. Знаем от пап. Честер Бити, че в словата на предците също е скрита магията (*hk3*)²⁷, която помага в търсенето на правилния живот на земята: “*Това са знаещи (древните мъдреци Джедефхор, Имхотеп, Неферти, Хети Птахемджехути и Каирсу), които предсказват идващата (беда), и излязлото от техните уста се случи. Това бе намерено като твърдение, изписано в техните книги. Децата на другите ще се превърнат в техни наследници като собствените им деца. Скриват те своята магия (hk3w) от всички, но е*

²⁰ Merikare 143-144

²¹ Т. Леков. Скритото знание. Свещените книги на Древен Египет. С. 2004, 57

²² Pt. 343; ср. още с Поучение на Кагемни: *n rh.n.tw hpr.t* “*Не знае никой случващото се*”;
Аменепоре XXII, 5 и XXIII, 8.

²³ Стела на Интеф син на Сенет = BM 581, 2

²⁴ Urk. IV 351, 5-7; Urk. IV 1386, 14; KRI. II. 249, 10.

²⁵ Т. Леков. Скритото знание. Свещените книги на Древен Египет. С. 2004, 35.

²⁶ Pt. 524-525

²⁷ P. Chester-Beatty IV, 3. 7-10.

произнесена (тя) в техните поучения”²⁸. Именно за това е важно да се четат и слушат поученията, това е единственият начин човек целенасочено да придобие знание.

Разбира се това знание вложено в текстовете далеч надхвърля рамките на дидактичния жанр²⁹. Отделни изречения, казани от определени авторитети за цялата история на Древен Египет, вероятно са се повтаряли и предавали на поколенията чрез разговорната реч. В много литературни произведения от различни периоди срещаме сходни мисли и идеи.

И така, човекът натрупал познание и живеещ според *maat* е наречен “знаещ”, докато престъпващият този принцип и вършещ *исефет* (обратното на *maat*, т.е. действащ против предназначаното от твореца, против божествения ред) е наречен “незнаещ”. С други думи разликата между праведният и вършещият зло е само липсата на знание, което би могло да бъде придобито.

По пътя на изчистване на връзката между човека и бога, търсенето на светлината (Ах) и безсмъртието, първата стъпка е придобиването на знание (*rh*), за същността на божествения принцип (*maat*) и механизма, по който той действа. Това знание е казано и записано от предците в синтезиран вид в поучителната литература. Самата поучителна литература има за цел да превърне човека от незнаещ, какъвто той се е родил, в знаещ човек, което ще му осигури щастлив живот и ще гарантира пребиваването му в отвъдното.

The idea of knowledge in Ancient Egyptian wisdom texts

The topic of this article is to show the purpose of so-called wisdom texts in Ancient Egypt. Line 41 of the well-known Teaching of Ptahhotep shows that according to ancient Egyptian believe “no one is born already wise”. This conclusion predestines needs of some admonitions, which would be useful for a man during his instructions. This role in Ancient Egypt is played of wisdom texts. Nevertheless the wisdom texts are not just textbooks as book Kemet for example. They explain the cosmic harmony, justice, order and peace i.e. maat and shows the way for transforming the man to wise. The article also discuss the terms for know, wise, knowledge (*rh*, *si3*, *gm*).

²⁸ Т. Леков. Скритото знание. Свещените книги на Древен Египет. С. 2004, 58

²⁹ Отделянето на жанрове в египетската литература и поставянето на един или друг текст в тях е спорно. В произведенията често се среща т. нар. “дифузия на жанровете”, характерен пример е “Бягството на Синухе”, където срещаме наченки на биография и химн за възхвала в иначе литературния текст. Единственият ясно разграничим жанр са поученията, наречени от самите египтяни с определен термин – *sb3jt* виж Е. Бузов. Древноегипетската дидактична литература” - Годишник на Департамент “Средиземноморски и източни изследвания” (3) 2006, 1-16.

